

Лапшина Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
професор Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
по кафедрі дошкільної та початкової освіти

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОВНОЇ І ЛІТЕРАТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: Організація уроків мови і читання на адаптаційно-ігровому етапі

Анотація. Досвід сучасних світових освітніх систем доводить високу продуктивність інтегрованого навчання на етапі початкової освіти. Інтегрований підхід дає учням змогу максимально уточнити наявні у них уявлення й уміння з різних галузей знань і реалізувати їх у нових навчально-пізнавальних ситуаціях. Важливе значення для формування комунікативної компетентності учнів має використання в освітньому процесі потенціалу внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків української мови і читання. У статті автор розкриває особливості опрацювання відповідних мовно-літературних завдань.

Ключові слова: підготовка молодших школярів, інтеграція, освітня технологія, мовно-літературна освіта, підвищення ефективності освітнього процесу.

Лапшина И.Н. Интеграция как способ повышения эффективности языковой и литературной подготовки младших школьников: Организация уроков языка и чтения на адаптационно-игровом этапе

Аннотация. Опыт современных мировых образовательных систем доказывает высокую продуктивность интегрированного обучения на этапе начального образования. Интегрированный подход дает ученикам возможность максимально уточнить имеющиеся у них представления и умения из различных областей знаний и реализовать их в новых учебно-познавательных ситуациях. Важная роль в формировании коммуникативной компетентности школьников принадлежит использованию в образовательном процессе потенциала внутрипредметных и межпредметных связей украинского языка и чтения. В статье автор раскрывает особенности решения соответствующих литературно-языковых заданий.

Ключевые слова: подготовка младших школьников, интеграция, образовательная технология, литературно-языковое образование, повышение эффективности образовательного процесса.

Для реалізації основних завдань мовно-літературної підготовки на адаптаційно-ігровому етапі початкової освіти автори типових освітніх програм наполегливо рекомендують учителям початкової школи використовувати потенціал внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків української мови і читання або інтегрованого курсу цих навчальних дисциплін. Така організація

мовно-літературної підготовки дає змогу об'єднати на уроках рідної мови та читання аспекти розвитку мовлення, становлення правильного типу читацької діяльності, вироблення дослідницьких навичок щодо мовних явищ.

Традиційне навчання, на жаль, формує в молодших школярів «пазлове» мислення, коли діти не можуть пов'язати між собою частини спорідненої інформації, тобто факти культури мови і художньої культури не поєднуються в єдине ціле. Як наслідок, недостатньо розвивається асоціативне мислення, за якого у дитячому світосприйманні усе пов'язується з усім, закріплюється усвідомлена єдність, цілісність уявлень.

Досвід сучасних світових освітніх систем також доводить високу продуктивність інтегрованого навчання на етапі початкової освіти. Саме інтегрований підхід дає учням можливість максимально уточнити наявні в них уявлення й уміння з різних галузей знань та реалізувати їх у нових навчально-пізнавальних ситуаціях. Крім того, в дошкільній освіті України активно впроваджується інтегрований підхід до організації освітнього процесу. Тому логічно продовжити таку практику в закладах початкової освіти.

Інтегроване навчання як освітня технологія продуктивно реалізується в кількох напрямках, зокрема **інтеграція змісту освіти** та **інтеграція видів діяльності**. У результаті школярі не просто складають пазли з мовно-літературного, природничо-математичного, мистецького матеріалу, а створюють новий освітній продукт – здатність до самостійного заглиблення у явища навколишнього середовища, уміння в команді або одноосібно досліджувати й вирішувати навчально-пізнавальні та комунікативні ситуації, що педагоги називають умінням учитися.

Розглянемо види інтегрованих завдань мовно-літературного змісту для впровадження на уроках рідної мови та читання.

Завдання, спрямовані на актуалізацію знань і вмінь

Щоб мотивувати навчально-пізнавальну діяльність, актуалізувати раніше засвоєні знання й сформовані уміння, а також сприймання й мислення, у пригоді педагогам стануть такі завдання.

* Вимов скоромовку спочатку у швидшому, ніж зазвичай темпі, потім ще швидше, максимально швидко.

*Ора-ора-ора-ри,
дві квасольки, три боби.
Збігав я у наш город
та й поклав собі їх в рот.*

Визнач, які звуки у фразі повторюються кілька разів. Охарактеризуй ці звуки (*приголосний [p], голосні [a], [o]*). Поясни навчальну, розвивальну й розважальну мету промовляння скоромовок. Згадай свою улюблену скоромовку. Розкажи, чим вона тебе захоплює.

* Прочитай слова в колонках від першого до останнього слова і навпаки.
*де   нам   мама   дідусь   дивується
то   так   неня   онучок   збирається*

*бо моя мова матуся усміхається
це гай вона хлопчик допитується*

Назви слова, значення яких ти легко можеш пояснити. Потім слова, значення яких потребує уточнення. Звернися з проханням по допомогу до однокласника / однокласниці. Продумай, які слова ввічливості ти використаєш для цього. Обміркуй, яка історія може об'єднати прочитані слова (*А.М'ястківський. Неня*).

* Прочитай і відгадай загадку.

*Стежиною, де лісу буйні шати,
Трудівничок вертається до хати.
Його й не видно від землі, малого,
а тягне – більш від себе від самого.*

(Ніл Гілевич. Пер. укр. Т. Коломієць)

Назви, які слова або сполучення слів допомогли тобі її відгадати (*трудівничок, малий, тягне більш від себе самого*). Постав до цих слів запитання. Добери свої слова, що відповідають на запитання *хто? який?* Поспостерігай, як побудована відгадана загадка, які цікаві слова в ній ужито (*буйні шати, не видно від землі*). Спробуй за цим зразком скласти свою загадку, використовуючи самостійно дібрані слова і вирази. Поясни, чого ти навчився/навчилась, виконуючи це завдання.

* Прочитай в підручнику тему уроку. Подумай, де ти можеш застосувати нові знання й уміння; що з прочитаного ти вже знаєш, а що треба уточнити. Знайди й прочитай в розділі підручника «Зміст» теми уроків, які допомогли тобі підготуватися до активної роботи на сьогоднішньому уроці. На яких ще уроках ти зможеш використати ці знання й уміння?

* Прочитай речення з переставленими у його словах складами й літерами. Виправ знайдені помилки. Правильно прочитай висловлення.

лапиКу таляНа трикунхи, приланес домудо.

Пригадай, з якого твору це речення («*Як Наталя у лисиці хитринку купила*»). Назви автора твору (*Василь Сухомлинський*). Розкажи, що відбулося після описаної події. Поясни, як ти ставишся до персонажів прочитаного твору, кому симпатизуєш, кому – ні. Подумай, що з прочитаного може стати тобі у пригоді.

* Прочитай слово (асоціація до назви розділу: *книга, школа, мова, товариш, осінь, ...*). Подумай, з якими словами для тебе воно пов'язане. Зобрази павутинку слів. Познач, що у цій схемі тобі вже відомо, а що потрібно уточнити або з'ясувати. Переглянь завдання вправ цього розділу. Поміркуй, які твори будуть для тебе найбільш зрозумілими і цікавими.

При виконанні перелічених завдань школярі досліджують мовні явища, узагальнюють уявлення про художні твори, закріплюють навички роботи з твором і книгою, набувають досвіду формулювання власної позиції, зіставлення власної і колективної думки, оцінюють ступінь своєї готовності до роботи на занятті.

Вправи, що сприяють опануванню нового матеріалу

Інтегровані завдання мовно-літературного спрямування доречними будуть і під час ознайомлення молодших школярів з новою темою.

* Прочитай текст навчальної статті. Крок за кроком виконай завдання. Подумай, які нові знання й уміння допомогли тобі в успішній роботі. Обміркуй, які труднощі виникли при розв'язанні запропонованої ситуації. Чому? Як їх вирішити? Поясни, чому вивчений матеріал може бути важливим для тебе, в чому допомогти. Зверни увагу на свій настрій: чи стали тобі в нагоді спокій, впевненість, наполегливість, зацікавленість.

Прочитай і порівняй записи лівої та правої колонок.

<i>У степу над шляхом ростуть три тополі. Під кінець літа хризантема розквітла ніжним рожевим цвітом. Це було восени.</i>	<i>Був сонячний весняний ранок. З вулика вилетіла бджілка. Покружляла над пасікою та й понеслася вгору.</i>
---	---

Подумай, де речення пов'язані між собою, а де – ні.

Поясни, чи можна до запису правої колонки дібрати назву.

Запропонуй можливий заголовок.

Зверни увагу! Речення, що пов'язані за змістом, утворюють текст. В ньому речення розташовані у певній послідовності. До тексту можна дібрати заголовок (назву).

Прочитай ще раз речення правої колонки. Це початок оповідання Василя Сухомлинського «Вранці на пасіці». Яке слово-назву ознаки він використав для опису весняного ранку. Які слова-назви ознак для осіннього ранку можеш дібрати ти?

* Виконай завдання на спостереження за ... (текстом, реченням, словом). Подумай, в якій ситуації ти можеш застосувати ці знання. Прочитай запропонований твір. Визнач, чи пов'язаний він із виконанням попереднього завдання. Поясни, як у творі автор використав знання мовних правил і законів.

Чи сприяло це полегшенню сприймання читачами художнього твору? Сформулюй своє ставлення до вивчення мовного матеріалу.

Назви усі місяці року. Які з них осінні? Прочитай речення. Про який місяць вони розповідають?

Заснули пташки. Тихо стояв ліс. Світили зорі. Перед самим світанком прийшла до лісу бабуся Морозиха.

Виправ послідовність речень так, аби утворився текст. Запиши його. Добери заголовок до тексту.

Перевір себе. Прочитай казку В.Сухомлинського «Білі полотна».

Це було восени. Світили зорі. Тихо стояв ліс. Заснули пташки. Перед самим світанком прийшла до лісу бабуся Морозиха. Принесла білі полотна, розіслала на зеленій траві. Забіліли галявини, аж посвітлішало в лісі. Сіра сова думала, що вже ранок, та й заховалася під сучок.

Зачервоніло небо на сході. Зійшло сонечко. Де ж поділися білі полотна? Немає. Блищать на траві срібні крапельки роси.

Де ж бере бабуся Морозиха стільки білих полотен? Чи принесе вона їх і цієї ночі? І хто їх тче – білі полотна?

* Прослухай/прочитай твір. Яке враження він на тебе справив? Якими засобами скористався автор твору, аби чітко висловити основну думку, переконливо представити персонажі твору? Подумай, які завершені частини тексту ти можеш виділити. Спостерігай, як вони пов'язані між собою. Зауваж, чи став би твір цікавішим, якщо ці частини поміняти місцями. Запам'ятай, що треба врахувати, аби бути для співрозмовників зрозумілим і цікавим.

СИЛЬНІШЕ ЗА СИЛУ

Казка

Заліз кіт під стріху і спіймав горобця. Горобець попросив кота:

- Відпусти мене. Може, і я коли стану тобі в пригоді.
- Чим ти мені можеш знадобитися? – фиркнув кіт. – Я дужий, спритний, а це головне в житті.

Горобець заперечив:

- Це не зовсім так. **Є на світі щось сильніше, ніж сила.**
- Сильніше, ніж сила? – здивувався кіт. – Що ж це, скажи?
- Коли вже так хочеш, скажу. Ось ти ходиш тихо, а кажуть, коли ти випустиш кігті, уся сила твоя пропаде.
- Це у мене сила пропаде? – підскочив кіт. – Дивись, дивись! – і застрибав по даху.

А горобець піднявся у повітря і крикнув:

- Знай, що сильніше за силу ...
- Куди ти? – закричав кіт так сильно, що не чути було останніх слів горобця.

* Прочитай назву казки (оповідання) (**СИЛЬНІШЕ ЗА СИЛУ**). Подумай, про що вона (воно) розповідатиме. Пригадай вивчене про текст. Які частини можна виділити у тексті? Яка їх роль? Прочитай казку (оповідання). Визначи в ній зачин, основну частину, кінцівку.

Про що ти дізнався / дізналась із кожної частини тексту? Про що важливе розповіла казка юним читачам? Як ти розумієш вислів «фиркнув кіт»? Чи погоджуєшся з ним? Спиши виділене речення. Поділи в ньому слова для переносу. В яких ситуаціях твого життя тобі стане у нагоді цей вислів?

* Розглянь таблицю.

М О В Л Е Н Н Я			
усне		писемне	
слухати	говорити	читати	писати
уважно	чітко	цілими словами	охайно
не перебиваючи	правильно	вголос / мовчки	розбірливо
зосереджено	голосно / тихо	усвідомлено	швидко

Скажи, коли на уроці потрібно говорити голосно, коли – тихо. Склади про це два речення. Прочитай вірш. Які рядки в ньому ти читатимеш із звичайною силою голосу, а які – голосніше? Поясни, чому. Потренуйся читати вірш виразно. Визнач, який настрій передаватимеш голосом.

Дмитро Павличко

ШКОЛА

Наче вулик, наша школа.
 Вся вона гуде, як рій.
 І здається, що довкола
 розквітають квіти мрій.
 Бігають, сміються діти,
 та – лиш дзвоник задзвенить –
 стане тихо, ніби в квіти
 поховались бджоли вмиць.

* Попрацюйте в парі. Прочитайте початок розмови, придумайте її закінчення.

- Хто тут?	Це розповідне речення.
- Це я – Кіт!	
А ти хто?	
- Я – Промінець!	Це розповідні речення.
Що ти робиш тут, Коте?	Це розповідне речення
- Я стережу комору від хитрого Мишеняти. У коморі ж є кільце смачної ковбаси.	
- Який ти дбайливий!	

Обміркуйте, чому матеріал цієї вправи поданий у вигляді таблиці. Що записано у лівій частині таблиці? Що в правій? З якою метою? Подумайте, який висновок можна зробити, читаючи таблицю. Прочитайте казку. Поясніть, які розділові знаки використані в кінці речень.

Юрій Ярмиш

ЦІКАВИЙ ПРОМІНЕЦЬ

Цікавий промінець, що тільки-но прилетів від сонечка, зазирнув у мале віконце. За віконцем було темно і порожньо. І раптом – фр-р!

Щось стрибнуло і блимнуло двома зеленими вогниками.

- Хто тут? – спитав Промінець, вдивляючись у темний куток.

- Фр-р! Це я – Кіт!

Зелені вогники визирнули з п'тьми. Виявилося, це очі.

- А ти хто?

- Я – Промінець! Що ти робиш тут, Коте?

- Стережу комору від хитрого Мишеняти. У коморі ж є кільце смачної ковбаси!

- Який ти дбайливий! – з повагою сказав Промінець. – А чом ти увесь чорний, а писок у білому?

Кіт облизнувся. Хитро примружив зелене око й сказав:

- Це я перевіряв, чи добру сметану купила господиня...А тобі яке діло? – схопився Кіт і вигнув трубою пухнастого хвоста. – До комори чужим не можна заходити!

- Вибач, - зняковів Промінець і шугнув у віконце...

Він зазирнув під куц шипшини. Там сиділа велика комаха з мережаними прозорими крильцями.

- Пробачте, як Вас звать? – чемно спитав Промінець.

- Я – Бабка.

- Виходьте зі схованки, дорога Бабко! Дощик уже перестав!..

* Подумайте, як треба читати такі речення. Випишіть з казки одне розповідне (питальне, спонукальне) речення. Складіть і запишіть своє розповідне (питальне, спонукальне) речення.

* Прочитай загадки. Запиши слова-відгадки.

Ніл Гілевич

*Царівна в неволі, у темній коморі,
а коси на сонці, на вільнім просторі.*

*Виростає шкода
на кінці города.
Хто до неї доторкнеться,
як ужасений, сахнеться.*

Як іде –

голови і дрючком не дістать.

А впаде – і з трави-мурави не видать.

*Дуга з'єднала береги,
немов у казці, гожа.
А от дзвіночка до дуги
ніхто вчепить не може.*

Познач в них наголошений склад. Запам'ятай правильну вимову слів-відгадок. Подумай, чи важливо дотримуватися правил наголосу у словах при

читанні вірша. Прочитай вірш. Спостерігай, чи зміниться зміст прочитаного, якщо ти помилишся у наголошенні слів. Сформулюй для себе правила виразного читання віршів.

* Прочитай текст. Розкажи, що нового ти дізнався / дізналась про слова, а що тобі вже було відомо.

Алла Коваль

СЛОВА РОЗПОВІДАЮТЬ

Учитель каже: «Приготуйтеся, будемо писати». А що таке *писати* – знаєш? Ти скажеш: «Писати – це і є: писати олівцем, писати ручкою, а що?»

Ні, писати – це те саме, що «розписувати», «розмальовувати фарбами», «вкривати візерунками».

Колись значення слова *писати* було близьке до слова *пістрявий* – «різнокольоровий». Тому й сьогодні слово *писати*, крім свого нового значення «записувати, занотовувати щось», має і старе значення – «малювати», «створювати картину».

Коли про щось кажуть «мов писанка», то мають на увазі щось яскраве, багатобарвне, красиве.

Подумай, чи правильно поєднано слова у пари. За якою ознакою поєднані ці слова? Якщо є помилки, виправ. Запиши слова парами.

Писати, занотовувати. Яскраве, красиве. Давно, колись.

Мовчки прочитай оповідання. Подумай, про що воно розповідає. Чи сподобалися тобі її персонажі? Чому? Знайди в тексті слова, близькі за значенням. Поясни, з якою метою їх використано. Подумай, чи використовуєш ти слова, близькі за значенням, у своєму мовленні.

Василь Сухомлинський

ОСІННІ СНИ КЛЕНА

Ми пішли до лісу подивитися на осіннє вбрання дерев. Зупинилися біля високого клена. Посідали. Яка краса відкрилася перед нами! Стоїть клен у яскравому барвистому вбранні, а листочки ж ні затремтять, ні зашепотять.

Дивіться, діти: клен спить. І сниться йому все, що бачив од весни до осені. Ось жовтий листочок – мов золота кульбабка. Весною клен був зачарований її красою. Запам'ятав. А як заснув, то й пригадав весну – листочок його й пожовтів.

А там, бачите, листочок – мов ранкова зоря – рожевий і ласкавий. А цей – як вечірня заграва на вітряний день. На цій гілочці – яскравий і красивий, немов крило вивільги. Мабуть, сиділа колись тут вивільга, а зараз приснилося кленові її крило.

Ми принишкли й милувалися красою. Усі наче боялися потривожити чарівний сон клена.

* Прочитай і спиши групи слів. Поясни використання великої букви у записаних словах. Запиши прізвища й імена твоїх улюблених дитячих письменників і письменниць. Пригадай їхні твори, які ти із задоволенням порадиш прочитати своїм друзям. Розкажи, за що ти любиш твори цих авторів.

* Попрацюйте в парах. Назвіть одне одному по черзі назви професій, пов'язаних з транспортом. Виграє той, хто зможе назвати найбільше професій. Зверніть увагу, що людей певних професій можна назвати в різний спосіб. Які казки, оповідання й вірші про людей цієї професії ти пригадуєш? Який твір вважаєш найбільш цікавим?

У наведених завданнях спостереження за мовними явищами стають основою для формування читацьких навичок і навпаки: прочитаний літературний матеріал є полем для проведення спостережень за мовними явищами. Усі пізнавальні дії школярі супроводжують власним коментарем, роблять за ними узагальнення, висновки, рекомендації.

В освітньому процесі закладу початкової освіти важливо врахувати й вікові можливості школярів – прагнення до урізноманітнення видів діяльності. Діти 7-8 років не в змозі 40 хвилин слухати, говорити, читати, писати. Їм важливо через певний час змінювати вид діяльності: навчання поєднується з грою, гра – із спілкуванням, вербальне спілкування збагачується пластичними рухами, співом, музикуванням. Гра природньо поєднується з театралізацією, підтримується малюванням, ліпленням тощо.

Комплексні вправи

На уроках рідної мови та читання необхідними є й комплекси вправ, що поєднують різні види *вербальної та невербальної діяльності*.

* Послухайте художній твір. Продумайте і виконайте до нього графічну ілюстрацію або пластичний етюд. Прорекламуйте власний витвір. Візьміть участь у колективному обговоренні творчих робіт учнів.

* Розгляньте репродукцію картини (фото). Послухайте літературний твір. Зіставте їх зміст. Сформулюйте власне ставлення до побаченого та почутого. Прочитайте твір. Візьміть участь у його виразному декламуванні або складанні власного висловлювання за аналогією до авторського твору.

* Послухайте музичний твір. Продумайте і виконайте графічну ілюстрацію до нього. Складіть зв'язне висловлювання на пропоновану у музичному творі тему.

* Послухайте літературний твір. Подумайте, про що він. Хто є його персонажами? Які вони? Які почуття у вас викликають? Побудуйте власне висловлювання за прослуханим твором, продумайте розвиток подій у ньому. Продумайте художньо-музичну композицію до вашого висловлювання.

* Послухайте текст. Запропонуйте гру за сюжетом, схожим до прослуханого. Сформулюйте правила гри. Підготуйте ігрові атрибути до неї (маски, стрічки, головні убори тощо). Доберіть до гри музичний супровід з елементами танцю.

* Перегляньте пластичний етюд, підготовлений дітьми вашого класу. Створіть власне висловлювання за темою етюд. Підготуйте рекламу гуртка пластики і танцю для дітей молодшого шкільного віку.

* Послухайте літературний твір. Підготуйте для нього атрибути пальчикового театру. Продумайте доречну декорацію. Розподіліть ролі. Продумайте для кожного персонажу темп, тембр і силу голосу. Візьміть участь у театралізації.

* Виготуйте з пластичного матеріалу певних персонажів. Обговоріть характеристику цих персонажів (позитивний / негативний, головний / другорядний). Колективно складіть художній твір з цими персонажами (казку, оповідання). Доберіть до твору музичний супровід. Продумайте доречну декорацію. Візьміть участь у театралізації.

* Прочитайте художній твір. Доберіть інформацію про його автора. Розділіть текст твору на завершені частини. Зробіть до кожної частини графічні ілюстрації. Оформіть кожну частину тексту з ілюстрацією у вигляді сторінки дитячої книги. З'єднайте усі сторінки у колективну книжку. Продумайте титульну сторінку до неї. Попросіть дорослих написати передмову до вашої книги. Використайте для цього інформацію про автора твору.

Вибір варіанта інтеграції різних видів діяльності школярів залежить від етапу уроку, місця уроку у навчальній темі, освітніх завдань уроку рідної мови та читання. Необхідно врахувати і подібність матеріалу у творах різних видів мистецтва, ступінь ознайомлення з ним учнів 1-2 класів. Виконання таких завдань потребує передусім організації групової творчої роботи, до якої діти також мають бути підготовленими (розподілити доручення у групі, чітко дотримуватися своїх обов'язків, підтримувати й допомагати один одному). Радимо впроваджувати такі комплекси вправ на уроках узагальнення знань, підсумкових уроках з опрацьованої теми, уроках розвитку творчих здібностей.

Надруковано: Лапшина І.М. Інтеграція як спосіб підвищення ефективності мовної і літературної підготовки молодших школярів: Організація уроків мови і читання на адаптаційно-ігровому етапі / І.М.Лапшина // Учитель початкової школи: науково-методичний журнал. – 2019. - №10. – С. 13-17.